

*Байдак Є. В.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти за ОП «Українська мова та література»
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

*Тараненко К. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та мовної комунікації
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СТЕНДАПІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовних засобів, які створюють комічне в сучасному українському стендапі. Актуальність теми дослідження зумовлена потребою оприявлення й системного лінгвостилістичного опрацювання сукупності мовних засобів творення комічного в текстах сучасного українського стендапу. Розглянуто естетичні, соціальні, біопсихологічні і лінгвістичні критерії розмежування різновидів комічного, що мають суттєве значення під час їх комплексного опису. Проаналізовано поняття «гумор» з погляду кожного з критеріїв. Прокласифіковано словесні засоби, форми і прийоми гумору (протиставлення, підсилення, перероблення), які за допомогою різних механізмів (метафоризації, повтору, паронімії, цитат тощо) реалізуються в лінгвостилістичних засобах (мемах, фразах, евфемізмах). Визначено, що комічне у сучасному стендапі має чітко виражений національний характер, а спільність еволюційних світових процесів вносять в нього інтернаціональні елементи. Описано мовні засоби, які використовують коміки під час своїх виступів у жанрі стендап. Аналізуючи мовні засоби в сучасному українському стендапі, було визначено, що лінгвістичними чинниками творення кумедних образів та ситуацій є такі: слова іншомовного походження, наслідки лексичної та граматичної інтерференції (суржик), сленгізми, арготизми, інвективна та обсценна лексика. Іронічного відтінку набувають використання фразеологічних одиниць, прислів'їв та приказок, лайливих виразів. Дуже часто коміки посилюють свої жарти мемами, будують жарти на основі прислів'їв, афірмацій, замовлянь та інших жанрів усної народної творчості. Доведено, що мовностилістичні прийоми, засоби і механізми пов'язані між собою і тісно переплітаються у текстах жанру стендап, створюючи комічний ефект.

Ключові слова: гумор, абсурд, комічне, стендап, мовні засоби.

Постановка проблеми: Поняття гумору та комічності здавна привертала увагу представників багатьох наук. Комічне – категорія естетики, філософії, психології, літературознавства й лінгвістики, що характеризує об'єкти й явища дійсності з більшою або меншою мірою осміяння. Поняття комічного вивчається з часів Аристотеля. Існує безліч досліджень цього поняття. У мовознавстві існує кілька визначень комічного, висуваються багато питань щодо видів, форм, засобів, прийомів комічного.

Мовні засоби творення комічного в сучасному українському стендапі досі не були висвітлені в мовознавстві, тому

потребують докладного розгляду. Про творчість стендап-коміків написано небагато, і тому потребують дослідження мовознавчого характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовні засоби вираження іронії та сатири у структурі художніх творів привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема А. Щербина, А. Макарян, Г. Почепцов, Т. Буйницька, С. Походня, С. Іваненко, О. Титаренко, Дж. Сазерленд, Е. Нокс, Н. Нокс, П. Елкін, Р. Ескарпі та ін. Аналіз мовних засобів комічного на матеріалі текстів українських художніх творів здійснили такі дослідники: Н. Гуйванюк, О. Калита, П. Плющ, А. Попович, Б. Пришва, О. Скорик, Т. Шульга, О. Шумейко. Учені здебільшого вивчають лексичні та фразеологічні засоби комічного, беручи до уваги художні твори різних жанрів: романів (Ю. Білодід, А. Попович), повістей та оповідань (О. Скорик), гуморесок (Б. Пришва, О. Чехівський), пародій (В. Вербицька), казок (С. Сотникова). Проте в українському мовознавстві досі не здійснено комплексного дослідження мовних засобів творення комічного на матеріалі поширеного нині жанру розважальних програм – стендапу – сольного гумористичного виступу перед живою аудиторією. Актуальність теми нашого дослідження зумовлена потребою оприявлення й системного лінгвостилістичного опрацювання сукупності мовних засобів творення комічного в текстах сучасного українського стендапу.

Метою дослідження є аналіз мовних засобів створення комічного, які використовують коміки сучасного стендапу.

Виклад основного матеріалу. Комічне (у всіх його проявах) є формою оцінного освоєння світу й інструментом руйнування надмірної стереотипності мислення – норми. Як правило, комічне визначається як результат контрасту, протиріччя. Ефект очікування у реципієнта викликаний передусім самим змістом тексту, у ході викладу подій якого спостерігається логічний збій. Реципієнт сміється під час сприйняття такої інформації, до якої він не є підготовленим попереднім змістом або власним досвідом [1].

Різновидом ефекту несподіванки є різного роду дисонансні явища, за яких навмисно порушуються автором логічна, семантична, синтаксична сполучуваність. Найбільш уживаним є прийом, коли в одному ряду однорідних членів стоять різні предмети і явища. Для цього прийому характерним є поєднання слів різних за значенням, але в результаті утворюється досить ціль-

ний та цілком логічний образ. У цьому й проявляється прийом неочікуваності.

Комічне має чітко виражений національний характер, але спільність еволюційних світових процесів вносять в нього інтернаціональні елементи. За А. Бергсоном, національну специфіку комічного визначають такі чинники:

1) комізм ситуацій, який означає, що комік як носій певної національної мови відтворює об'єктивну дійсність з погляду свого національного сприймання та змальовує в текстах виступів національні типи характерів;

2) мовний комізм, який виявляється в тому, що спільні об'єкти висміювання в різних мовах репрезентують специфічні мовні засоби [2]. Національний компонент у структурі комічного пов'язаний з інтернаціональним, соціально-груповим та індивідуально-психологічним чинниками.

А. Беляков виділив критерії диференціації різновидів комічного, оперуючи естетичними, соціальними, біопсихологічними і лінгвістичними аспектами розмежування різновидів комічного, що мають суттєве значення під час їх комплексного опису [1].

Естетичні критерії являють собою ознаки, що характеризують предмети та явища з погляду категорій прекрасного і потворного, ідеального і реального. Указаний критерій передбачає вивчення об'єкта комічного (дійсності, що є предметом пізнання, практичного впливу суб'єкта, тобто предмета або явища, на які спрямоване комічне суб'єкта) та співвідношення комічного об'єкта з ідеалом (співвідношення висміяного предмета або явища дійсності з тим, що становить вищу мету діяльності, намірів, із досконалим утіленням чого-небудь). Гумор, наприклад, убачає в об'єкті осміяння сторони, що відповідають ідеалу, тоді як іронія, сатира, сарказм, чорний гумор протиставляють об'єкт осміяння естетичному ідеалові.

Соціальні критерії, тобто ознаки, що характеризують стосунки людей у суспільстві, включають ступінь злободенності (значущість висміяного об'єкта або явища для суспільства в конкретний період і рівень критичності (критичне ставлення до об'єктів і явищ реальності, їх обговорення з метою надати гумористичну оцінку, виявити та висміяти недоліки).

Біопсихологічні критерії охоплюють ознаки біопсихологічних процесів і закономірностей, які визначають будь-який вид діяльності. Їхня мета полягає в тому, щоб оцінити рівень емоційної насиченості (поєднання кількості та якості проявлених емоцій), інтенсивність вираження емоцій (сила їх прояву: посилення чи ослаблення), характер емоцій (конкретні емоції, які виникають у комунікатора під час створення комічного та у реципієнта при його сприйнятті: образа, ненависть, злість, засмучення, гнів), а також рівень агресивності (ворожий характер комічного).

Лінгвістичні критерії охоплюють мовні та комунікативні ознаки і поділяються на такі категорії:

1) лінгвокогнітивні критерії – понятійні та пізнавальні ознаки, пов'язані з мовою, у межах яких виділяються такі аспекти:

– ступінь інтелектуальності (рівень інтелекту, потрібний для створення і сприйняття комічного),

– характер полюсу оцінки (позитивний або негативний),

– ступінь негативності (рівень заперечення або відмови);

2) лінгвопрагматичні критерії, що містять комунікативні ознаки:

– характер вираження оцінки (імплицитний або експліцитний),

– перлокутивний ефект (емоційна реакція адресата на комічне: усмішка, веселий сміх, саркастичний сміх або агресивний сміх),

– рівень розуміння (повне або часткове) комічного адресатом (наявність почуття гумору в реципієнта);

3) суто лінгвістичні критерії, які охоплюють мовні ознаки:

– контраст між формою і змістом (співвідношення між тим, що сказано, і тим, що мається на увазі для досягнення комічного ефекту),

– лінгвістичні засоби, які домінують у конкретному виді комічного.

Комічне поєднує будь-які явища чи ситуації, які здаються смішними або дивними. Гумор – це форма комічного, яка покликана викликати доброзичливий сміх. Він зазвичай більш м'який і позитивний. Комічне може представляти не лише гумор, а й, наприклад, сатиру чи фарс, де сміх може мати іронічний або навіть глузливиий характер. Гумор є одним із способів вираження комічного, коли автор або актор створює ситуації, що викликають сміх або усмішку без негативних наслідків для людей. Комічне є більш загальним поняттям, а гумор є його складником, яка спрямована на створення позитивного емоційного ефекту.

Для гумору типовим є найбільш низький ступінь негативності порівняно з іншими видами комічного, оскільки ставлення суб'єкта є доброзичливе до об'єкта. Як правило, адресат не завжди розуміє гумор та іронію і, навпаки, прекрасно сприймає сатиру, сарказм і чорний гумор. Це зумовлюється тим, що іронія має імплицитний характер, на противагу гумору, сатири, сарказму та чорному гумору, які мають експліцитний аспект комічного.

Гумор (англ. *humour* – настрої, вдача, натура, від лат. *humor* – волога, рідина) – різновид комічного, відображення смішного у життєвих ситуаціях та рисах людського характеру. Це здатність людини, а також певних об'єктів чи ситуацій викликати сміх. Одна з форм людського спілкування, його призначення – знімати напруження, стрес, нівелювати агресію; він є передумовою виникнення позитивних емоцій: радості, веселості тощо [3].

Почуття гумору певною мірою притаманне майже кожній людині. Особи, в яких воно відсутнє, досить часто стають об'єктом глузування, іронії. Здатність людини сприймати гумор, тобто наявність у неї почуття гумору, залежить від її інтелектуального розвитку. Він виявляється у здатності особи бачити, розуміти і відображати смішне, ставитися до нього доброзичливо і жартома. Для кожної етнічної культури характерний свій гумор, тому часто те, що викликає посмішку у представників однієї етнічної групи, в іншій не сприймається як смішне. Об'єктом гумору є окремі недоліки, вади у характері чи поведінці особи. Гумор спрямований на вдосконалення людини і суспільних відносин. На відміну від сатири та сарказму, це тактовний сміх, що має доброзичливий характер.

Проаналізуємо більш докладно лінгвістичний аспект, який має значущість при дослідженні різновиду гумору як комічного. Спроба класифікувати дотепну словотворчість бере свій початок ще в античну епоху. Перші спроби були здійснені такими вченими, як Цицерон і Квінтіліан. Цицерон серед словесних форм гумористичної дотепності виділяє двозначність,

чення світла «екофлор – 60 тис. грн, не так і темно, краще темно і є 60 тис., аніж світло з 0 грн, не хочу купляти екофлор, щоб бачили, що я бідний», про питання, коли святкувати Різдво «2 рази святкують Різдво церковний розкол, та не, просто 2 вихідних». Василь Байдак до жанрів соціальної тематики, наприклад про те, що коміки перейшли на українську мову 25 лютого, а він 24 лютого: «що вони чекали?», про те як його батько, коли починалась повітряна тривога, затуляв «шторкою» вікно, жарт про ціни на житло у Львові на початку війни «якщо здасте житло у Львові, здавайте в 20 разів дешевше, 48 тис. – теж нормально».

Коміки також вдаються у своїй творчості до порівнянь. Василь Байдак часто жартує про свою зачіску: «як катишек на світері», «як подмишка ведмеда», «Анжела Девіс в тілі чоловіка» [11].

Створює комічне у стендапі також рефрени, які бувають без зміни сенсу (або навпаки). Антон Тимошенко у своєму виступі про вакцинацію створив пісню-відспівування (заупокійне богослужіння в християн, яке здійснюється над тілом спочилого) [12] антивакцинаторів, коли 2 останні рядки повторювались двічі без зміни сенсу:

*Казали, Андрій, вакцинуйся
Хай будуть антитіла
Андрій сказав, що це дурість
І ось вже Андрія нема (2р) [5].*

Також Антон Тимошенко створив афірмацію. Афірмація – коротка фраза, що містить вербальну формулу, яка при багаторазовому повторенні закріплює необхідний образ або установку в підсвідомості людини, що може бути використано для розвитку особистості та світогляду, чи досягнення певних цілей. Комік назвав її «Антиросійська медитація»: «росія повністю зникає з лиця землі. Не просто як держава, а буквально разом зі своєю територією» [13].

Василь Байдак переробив пісню, створивши ремікс – версію музичного твору, скомпоновану шляхом «перемішування» декількох частин вихідної композиції) про пса Патрона, але кожен наступний рядок він змінював: співав про Євробачення, Орбана та інші новини. Повторив 3 рази фразу мами «не дай Бог, не дай Бог, знайде ворона, сплете з волосся, вік буде боліти голова», щоб підсилити цю фразу, але без зміни сенсу фрази.

Висновки. Створення комічного в сучасному українському стендапі відбувається завдяки використанню різноманітних прийомів (протиставлення, підсилення, перероблення), які за допомогою різних механізмів (метафоризації, повтору, паронімії, цитат тощо) реалізуються в лінгвостилістичних засобах (мемах, фразах, евфемізмах і под.). Пояснення сутності гумору як виду комічного збігається з поглядами більшості науковців і цілком застосовне до словесного гумору. Мовностилістичні прийоми, засоби і механізми пов'язані між собою і тісно переплітаються у тексті, створюючи комічний ефект. Перспективу подальшого дослідження цієї проблеми може бути пов'язана з вивченням мовних засобів творення комічного на більш широкому тлі досліджуваного матеріалу, а також у сучасній публіцистиці.

Література:

1. Блинова, І. А., Зернецька А. А.. Гумор як різновид комічного: критерії виокремлення, теорії реалізації і засоби вираження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вер-*

надського. Серія «Філологія. Журналістика». 2022. Т. 32 (71), № 1, ч. 2. С. 35–43.

2. Бергсон Анрі. Сміх. Київ, 1994. 164 с.
3. Савченко О. В. Гумор. Енциклопедія Сучасної України. 2006. URL : <https://esu.com.ua/article-24711>
4. Василь Байдак – довільно-хаотичне. LIVE / стендап із перекладом жестовою мовою. URL : <https://youtu.be/Z4fKj60BegE?si=O1uBn27vApwAjmDI>
5. Антон Тимошенко – «Проповідь для антивакцинаторів». Підпільний Стендап. URL : <https://youtu.be/E1i3ob0qChM?si=I5en29gsdCQPn6fj>
6. Василь Байдак – «Комедія спостереження за абсурдом» [ENG SUBS] Сольний стендап концерт 2022. URL : https://youtu.be/C34z0zw_9E?si=kVlydiLISLNUyflb
7. Василь Байдак – стендап про родичів у Росії та повернення в Київ. Підпільний стендап. URL : <https://youtu.be/HyVFwryNuW4?si=i0D4VP5kwwhklk8>
8. Літературознавчий словник-довідник за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ, 2007. 751 с.
9. Тараненко О.О. Евфемізм. Енциклопедія Сучасної України . 2009. URL : <https://esu.com.ua/article-18587>
10. Теглівець, Ю. В. Інтернет-мем як особлива одиниця комунікації. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Т.2, Вип. 24. С. 23–27.
11. Василь Байдак – Постригся | Нові 17 хвилин стендапу. Підпільний Стендап. URL : <https://youtu.be/wBd7wKVg3DE?si=h21tGGX1kjl1do-Ai>
12. Пуряєва Н. В. Словник церковно-обрядової термінології. Львів. 2001. С. 29.
13. Антон Тимошенко – «Антиросійська медитація №2». URL : <https://youtu.be/q28LU1UvVRE?si=WDLATLDMbqApuIPZ>

Baidak E., Taranenko K. Linguistic means of comic creation in modern Ukrainian stand-up

Summary. The article is devoted to the study of linguistic means that create the comic in modern Ukrainian stand-up. The relevance of the research topic is determined by the need to reveal and systematically linguistically stylistic study of the set of linguistic means of creating the comic in the texts of modern Ukrainian stand-up. The aesthetic, social, biopsychological and linguistic criteria for distinguishing varieties of the comic, which are of significant importance during their comprehensive description, are considered. The concept of "humor" was analyzed from the point of view of each of the criteria. Verbal means, forms and methods of humor (contrast, amplification, reworking), which are implemented in linguistic stylistic means (memes, phrases, euphemisms) with the help of various mechanisms (metaphorization, repetition, paronymy, quotations, etc.) are classified. It was determined that the comic in modern stand-up has a clearly expressed national character, and the commonality of evolutionary world processes is brought into it by international elements. Language tools used by comedians during their performances in the stand-up genre are described. Analyzing the language tools in modern Ukrainian stand-up, it was determined that the linguistic factors of creating funny images and situations are the following: words of foreign origin, consequences of lexical and grammatical interference (surzhik), slangisms, argotisms, invective and obscene vocabulary. The use of phraseological units, proverbs and sayings, abusive expressions acquire an ironic tone. Very often, comedians enhance their jokes with memes, build jokes based on proverbs, affirmations, orders and other genres of oral folk art. It has been proven that stylistic techniques, means and mechanisms are interconnected and closely intertwined in the texts of the stand-up genre, creating a comic effect.

Key words: humor, absurd, comic, stand-up, linguistic means.